

Garadnai Zoltán

Ellenségből barátok. A magyar-francia kapcsolatok változásai és jellegzetességei (1985-1992)

A nemzetközi kapcsolatok változása és a magyar-francia együttműködés (1985-1990)

Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár hatalomra jutása után François Mitterrand elnök több ízben kifejtette, hogy hamarosan Jalta felszámolásáról is lehet gondolkodni, és állást foglalt a két szuperhatalom által folytatott tömbpolitika ellen, és a francia-szovjet történelmi szövetséget hangsúlyozta.¹ A jövőt illetően azonban az elnök arról is beszélt, hogy a kommunista rendszer fokozatos felszámolását valószínűleg nem követné egyik napról a másikra a piacgazdaság, a jólét és a demokrácia Kelet-Európában, óvatosságot mutatkozott és inkább az ún. reformkommunista irányzattal értett egyet. Ráadásul Mitterrand azt gondolta, hogy Lengyelország és Magyarország kivételével a keleti blokk országaiban a demokratikus ellenzék gyenge, vagyis nem látott érdemleges politikai alternatívát. Mitterrand elnököt érdekelték Gorbacsov pártfőtitkár elképzelései az ún. „új Európáról”, ami francia értelmezés szerint azt jelentette, hogy a Brit Nemzetközösség mintájára a Szovjetunió és a kelet-közép-európai kisállamok viszonya átalakul korlátozott szuverenitású partnerek viszonyává. Francia részről azonban fel sem merült, hogy érdemben túllépjenek az európai *status quo* keretein és valós alternatívát mutassanak a kelet-közép-európai kisállamok útkeresése számára. Az általános francia keleti nyitási politikába illeszkedett, hogy 1985. december 4-én Párizsban fogadták a nyugati országok részéről még politikai karanténban tartott Jaruzelski tábornokot. Ezzel a döntéssel Párizsban azt szerették volna mutatni, hogy a francia részről fontosnak tartott lengyel kapcsolat megmaradt, másrészt üzenni kívántak a saját szövetségeseiknek demonstrálva azt, hogy Franciaország mindig a saját politikáját folytatja.

---

*A tanulmány elkészítéséhez szükséges franciaországi kutatásokat a francia Külügyminisztérium N° 3517/AR/GE/ge-2006, ill. N° 1355 AR/ARCH/AC/ac-2012 számú engedélyei tették lehetővé.

¹ A témával kapcsolatos legfontosabb szakirodalom francia nyelven SOUTOU, Georges-Henri: *La guerre de Cinquante ans. Les relations Est-Ouest, 1943-1990*, Fayard, 2001. 673-677. FÜLÖP Mihály: *Transition en Europe centrale* IN: RÉAU, Elisabeth du - MANIGAND, Christine (ed.): *Vers la réunification de l'Europe. Apports et limites du processus d'Helsinki de 1975 à nos jours*, L'Harmattan, Paris, 2005. 167-178. A magyar nyelvű szakirodalomból: BÉKÉS Csaba: *Vissza Európába. A magyarországi rendszerváltás nemzetközi háttere, 1966-1990*. IN: *Európából Európába. Magyarországi konfliktusok keresztüztüében, 1945-1990*, Gondolat, Budapest, 2004. 275-330. RIPP Zoltán: *Rendszerváltozás Magyarországon, 1987-1990*, Napvilág kiadó, Budapest, 2006. A külpolitikával foglalkozó részek: 13-26. 75-80., 127-130. 139-167. 254-274. 294-299. 335-358. 379-397. 499-510. GARADNAI Zoltán- SCHREIBER, Thomas: *A magyarországi rendszerváltozás a Quai d'Orsay szemével*, Külügyi Szemle 7. évf./2. szám 2008/2. 129-149.

Magyarország vonatkozásában leginkább a rendszer stabilitása volt az a tényező, amit Párizsban értékelték, mint ahogy a magyar kül- és belpolitika változásait, az újbóli óvatos nyugati nyitási politika, illetve a gazdasági reformok fontosságát.² Párizsban támogatták, hogy a Helsinki-folyamat eredményeként Budapesten rendezzék meg a Kulturális Fórumot (1985. október 15-november 25.),³ ami Párizs számára mutatta a szocialista táboron belül – különösen Románia és Magyarország között – meglévő ellentéteket, és Budapesten már nyíltan beszélni kezdtek az erdélyi magyar kisebbség helyzetéről. Párizsban azon a véleményen voltak, hogy a francia-magyar együttműködés – elsősorban politikai-diplomáciai területen – kitűnően alakult,⁴ és tudatosan igyekeztek különbséget tenni a kelet-európai országokkal kialakított kapcsolataikban.⁵ A mitterrandi diplomácia fő célja a keleti reláció hiányosságainak a korrekciója volt, és Párizsban egyértelművé kívánták tenni azt is, hogy Franciaország határozottabban jelen kíván lenni és szerepet akar vállalni a keleti országokkal kialakítandó politikában.⁶ Magyarországot egy olyan országként értékelték, ahol az emberi jogok kelet-európai viszonylatban szabadabban érvényesülhetnek, és úgy látták, hogy bár a magyarok nem felejtették el a trianoni szerződésben játszott francia felelősséget, de túltették magukat azon.⁷ Ezzel párhuzamosan magyar részről pragmatikusan, ideológia mentesen kívánták a kapcsolatépítést Franciaországgal,⁸ és a rendszer belpolitikai nyitottsága, viszonylagos demokratizmusa, és így a belső és a nemzetközi stabilitás tényezője kiemelt jelentőségűnek számított.⁹ Párizsban látták, hogy Magyarország a rendszer stabilitásának fenntartása miatt a Nyugattal párbeszédet szeretne folytatni, amivel a magyarok az ország nyugat-európai elkötelezettségét és európaiságát kívánták hangsúlyozni. Ráadásul Magyarország külkereskedelmének 40%-a a nyugati országokkal bonyolódott, ami az NSZK-val és Ausztriával volt a legszívélyesebb, miközben a nyersanyagok 30%-át a Szovjetunióból szerezte be. Párizs által jelentősnek ítélt francia próbálkozások, a jó politikai-diplomáciai viszony ellenére a gazdasági kapcsolatok nem fejlődtek.¹⁰ A magyar külpolitika igyekezett egy saját

² KECSKÉS D. Gusztáv: *Magyar-francia kapcsolatok, 1945-1990*, Források, MTA BTK TTI, Budapest, 2013. 68. számú dokumentum 530-531.

³ AMAE (Archives de Ministère des Affaires Étrangères) Europe Hongrie (1981-1985) Carton 5280. Télégramme à l'arrivée, N° 154., Consultation franco-hongroise: aspects CSCE autres que la CDE, Budapest, le 19 avril 1984. A magyar szemszögöt mutatja be és a hangulatot érzékelteti: HORN Gyula: *Cölöpök*. Zenit könyvek, 1991. 164-167.

⁴ AMAE Europe Hongrie (1981-1985) Carton 5281. N°68/EU, Note, Relations franco-hongroises, Paris, le 16 janvier 1984.

⁵ AMAE Europe Hongrie, Politique étrangère (1981-1985) Carton 5281. Note N° 834/Eu., Rencontrer du Ministre avec son homologue hongrois, M. Varkonyi en marge de la 40ème session de l'Assemblée Générale des Nations Unies. Paris, le 18 septembre 1985.

⁶ AMAE Europe Hongrie (1981-1985) Carton 5283. N°705/EU, Note de synthèses, 28 juin 1982.

⁷ AMAE Europe Hongrie (1981-1985), Carton 5281. Note. Relations politiques franco-hongroises. 6 janvier 1984.

⁸ KECSKÉS: 68.számú dokumentum. 532-538.

⁹ AMAE Europe Hongrie (1981-1985) Carton 5281. Note N° 834/Eu., Rencontrer du Ministre avec son homologue hongrois, M. Varkonyi en marge de la 40ème session de l'Assemblée Générale des Nations Unies. Paris, le 18 septembre 1985.

¹⁰ AMAE Europe Hongrie (1981-1985), Carton 5281. Note. Relations politiques franco-

tos, különleges utat választani a KGST keretein belül is, de a valódi együttműködést a Nyugattal megakadályozta a magyaroknak a Szovjetunió politikája melletti nemzetközi elkötelezettsége,¹¹ ami elsősorban a bilaterális kapcsolatok területén biztosított Budapest számára nagyobb mozgásteret.

A nyolcvanas évektől kezdve Magyarország komoly gazdasági problémákkal küzdött, a gazdasági növekedés lelassult, a külső adósság megnövekedett, az ország Kelet-Európa leginkább eladósodott országának számított, így a politikai nyitottság egyben gazdasági sebezhetőséggel és í nyitási kényszerrel párosult.¹² Magyarország a francia külkereskedelmi forgalom területén az 5. helyet foglalta el, és a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatokat nehezítette, hogy Magyarországon a francia vállalatok hátrányos helyzetben voltak a német és az osztrák cégekhez képest. Ellentmondás volt tehát a politikai-diplomáciai együttműködés színvonala, a kétoldalú gazdasági kapcsolatok realitásai és a magyar-francia gazdasági kapcsolatokban megfogalmazott szándékok között. Párizsban a politikai és a gazdasági kapcsolatok egyensúlyának megteremtésére törekedtek, és elsősorban a magyaroknak a németek javára, és a franciák kárára megmutatkozó diszkriminációjában látták a nehézségek okát.¹³

Az 1986-os év fordulatot hozott a nemzetközi politikában. A csernobili katasztrófa, illetve a Reykjavíkban Mihail Gorbacsov és Ronald Reagan között megvalósuló találkozó volt az az esemény, amely meghatározta a kelet-nyugati kapcsolatok későbbi alakulását. Ezen események legfontosabb következménye az volt, hogy átalakította a Szovjetunió viszonyát a kelet-közép-európai országok¹⁴ és Nyugat-Európa irányába. Ezekre a változásokra a francia diplomácia is érzékenyen figyelt, azokhoz pozitívan viszonyult, de érdemi kezdeményezésre nem vállalkozott. Párizsban ugyanakkor elsősorban Magyarországra és Lengyelországra figyeltek, de egyik ország vonatkozásában sem rendelkeztek előre kidolgozott koncepcióval arra vonatkozóan, hogy hogyan alakítsák a stratégiát az új helyzethez. 1986 végén a francia Külügyminisztériumban az elemzések középpontjába az 1956-os forradalom harmincéves évfordulója kapcsán érezhető változások, az országban meglévő látens feszültség kerültek, és a fő kérdésnek azt tartották, hogy a kádárizmus hogyan és milyen formában fog továbbélni, és ezzel az örökséggel a magyarok hogyan tudnak megbirkózni.¹⁵ Párizsban is látták, hogy Magyarországon a régi rendszer nem fog fennmaradni, de fokozatos átmenetet feltételeztek.¹⁶

---

hongroises, Paris, le 6 janvier 1984.

¹¹ AMAE Europe Hongrie (1981-1985), Carton 5281. Relations franco-hongroises, Note N° 68/Eu., 16 janvier 1984., ill. Carton 5285. La Hongrie à l'été 1985, Politique intérieure et politique extérieure.

¹² A térség gazdasági nehézségeivel kapcsolatban: RICHET, Xavier: *La régulation des économies socialistes est européennes 1950-1991: permanence, évolution, rupture* IN: RÉAU, Elisabeth du - MANIGAND, Christine (ed.): *Vers la réunification de l'Europe. Apports et limites du processus d'Helsinki de 1975 à nos jours*, L'Harmattan, Paris, 2005. 205-222.

¹³ KECSKÉS: 70. számú dokumentum 545-549.

¹⁴ SOUTOU: 677-685.

¹⁵ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6320. N° 944/Eu. La Hongrie trente ans après les événements de 1956, Budapest, le 17 septembre 1986.

¹⁶ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6319. Note. La Hongrie entre dans l'après-kadarisme. N° 81/Eu. paris, le 6 octobre 1987.

1987-1988 folyamán Párizsban szembe kellett nézni a ténnyel, hogy az NSZK aktivitása Kelet-Európában megnövekedett, és a német-szovjet kapcsolatok szerepe Moszkva számára egyre fontosabbá vált.¹⁷ Párizs minden eszközzel a korábban kialakult kapcsolatok fejlesztésére, az együttműködés fenntartására törekedett, és a németekkel szorosabb kapcsolatok kialakításával kívánta a német-francia együttműködést kiszélesíteni.¹⁸ 1987-ben Bécsben összeült az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia, de Párizs a multilaterális kapcsolatok helyett elsősorban a bilaterális kapcsolatok fejlesztésére helyezte a hangsúlyt. Mitterrand elnököt 1988. május 16-án újraválasztották, és ez egy új szakasz kezdetét jelentette a francia keleti nyitási politikában.¹⁹ Franciaország újra késznek mutatkozott arra, hogy aktívabb szerepet játsszon Kelet-Európában. Párizsban egyre inkább azt kezdték érezni, hogy egy új munkamegosztás kezdett kialakulni Bonnal a kelet-közép-európai érdekszféra felosztásában. Franciaországról úgy látták, hogy a németek elsősorban a gyenge, fizetéseképtelen, gazdasági bajoktól szenvedő országokat (Lengyelország, Bulgária, Románia) kívánják átengedni a franciák számára, és a jobb teljesítményt mutató országokat (Magyarország, Csehszlovákia, NDK) a saját háttországuknak tekintik. Ez elfogadhatatlan volt Párizs számára, mivel francia részről is inkább a reálpolitikát, vagyis a gazdasági-társadalmi változásokhoz való alkalmazkodást, és nem a történelmi hagyományok hangoztatását tartották elsődlegesnek. 1988 nyarán az Élysée-palotában egy szűk körű beszélgetésen elhatározták, hogy a második Mitterrand-elnökség első éveiben a francia államfő valamilyen kelet-európai államba – kivéve az akkor már szalonképtelennek tartott Romániát – ellátogat. Lényeges változást jelentett, hogy a francia stratégia részévé tették azt, hogy a kelet-európai ellenzéki mozgalmak vezetőivel a hivatalos elnöki látogatások keretében találkozzanak.²⁰

Jean-Bernard Raimond külügyminiszter 1988. március 24-25 között látogatott Magyarországra,²¹ hivatalos magyar vezetők mellett – Várkonyi Péter külügyminiszter és Marjai József miniszterelnök-helyettes –, Paskai László bíborossal is találkozott, és magyar ellenzékieket is fogadott a francia rezidencián.²² A francia külügyminiszter érzékelte a magyar partnerek franciabarát szemléletét (ünnepi beszédében Batsányi Jánost idézte), és látogatása meggyőzte arról, hogy „*utódját már egy születőben lévő új, demokratikus Magyarország vezetői fogadják*”.²³ Franciaországról érezték azt, hogy az országban érdemi változások kezdődtek, és 1989-1990-re már olyan célok megva-

¹⁷ BORHI László: *A nagyhatalmak kelet-közép-európai politikája 1918 után*. IN: RÁCZ Margit (szerk.): *Újós kihívások az ezredfordulón*, Budapest, 2005. 51-59.

¹⁸ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6319. Hongrie.

¹⁹ FAVIER, Pierre - MARTIN-ROLAND, Michel: *La Décennie Mitterrand, Les défis 1988-1991*. Edition du Seuil. III. vol. 1996. 167-170. KECSKÉS (2013): 75. számú dokumentum 585-588.

²⁰ BÉKÉS: 278. 282-283.

²¹ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6339. Visite du ministre en Hongrie. N° 6394., 6397. Téli gramme au départ.

²² AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6339. Conseil des ministres du 28 mars. Visite en Hongrie.

²³ GARADNAI-SCHREIBER: 136.

lósítását is kitűzték, amelyekkel a kulturális kapcsolatok minőségének fejlesztését kívánták elérni. Ennek egyik eszköze volt a Francia Intézet új épületének felépítése, amelynek megvalósítása – mivel a magyar fél hagyományosan nem akart túl sok teret engedni a „lazítási” politikának – évtizedek óta húzódott.²⁴ A francia-magyar kapcsolatok területén kiemelt eseményt jelentett a Nagy Imre-emlékmű felavatása 1988. június 17-én, amely alkalmával – hallatva a hivatalos Franciaország hangját – François Mitterrand elnök is szolidaritási üzenetet küldött. Ez a megemlékezés egyértelmű összekapcsolását jelentette az 1956-os és az 1988-as magyarországi eseményeknek, és komoly visszhangot kapott a francia értelmiségi körökben. A francia nagykövet 1988 októberében értékelte a magyarországi eseményeket, és egy teljesen bizonytalan helyzetet állapított meg. A magyarországi reformokat pozitívan értékelte, de mögötte a moszkvai támogatás legitimáló erejét látta, ami viszont meglátása szerint nem feltétlenül egyezett a formálódó ellenzék elképzeléseivel, valamint a lakosság apatikus és rendszerellenes hozzáállás is lényeges instabilizáló tényezőnek tartotta.²⁵ 1988 végén tehát francia részről egyértelműen zavarosnak és ellentmondásosnak látták a Kádár utáni Magyarország helyzetét.

Nem volt véletlen, hogy az új magyar első titkárt és miniszterelnököt megkülönböztetett figyelemmel fogadták Párizsban, mivel úgy értékelték, hogy személyisége, tapasztalata és politikája a franciák által nagyra értékelt Gorbacsovéhoz hasonlított.²⁶ Grósz Károly 1988. november 17-19-én látogatott Franciaországba²⁷ és a kétoldalú politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztését, a magyar sajátosságok elismerését,²⁸ a magyar reformok támogatását kérte francia tárgyalópartnereitől.²⁹ Francia részről a kétoldalú kapcsolatokat nagyon jónak minősítették, alapvető tárgyalási célként fogalmazták meg, hogy a magyarországi változásokat elősegítsék, a bizonytalansági tényezőket csökkentsék és eloszlassák a magyarok hagyományos félelmét arra vonatkozóan, hogy az Európán belüli megosztottság továbbra is fennmarad. Elhatározták azt is, hogy a kétoldalú kapcsolatokra vonatkozó magyar javaslatokat egyértelműen támogatni fogják.³⁰

Francia részről, mint ahogy a korábbi években, így 1989-1990 folyamán is a stabilitás és a biztonság voltak azok a legfontosabb tényezők, amelyekhez viszo-

²⁴ KECSKÉS: 71. számú dokumentum 550-560.

²⁵ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6319. N° 1219/Eu. Panorama hongrois 1988. Budapest, le 25 octobre 1988.

²⁶ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6318. N° 157. La style de Karoly Grosz. Paris le 14 novembre 1988.

²⁷ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6340. Note de synthèse. Visite officielle de M. Karoly Grosz (17-19 novembre 1988).

²⁸ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6340. N° 3266. Télégramme à l'arrivée.

²⁹ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6340. Visite officielle en France de M. Károly Grósz. N° 23948. Télégramme au départ, le 29 novembre 1988.

³⁰ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6340. Note de synthèse. Visite officielle de M. Karoly Grosz (17-19 novembre 1988). A feljegyzésben ez olvasható: „Magyarországgal kialakított kapcsolataink fontos szerepet játszanak abban a folyamatban, amelynek keretében újra akarjuk építeni a kelet európai kapcsolatainkat. Érdeklődéssel és szimpátiával figyeljük a magyarországi reformfolyamat alakulását, és azon vagyunk, hogy bátorítsuk (azt)...”, ill. KECSKÉS: 73. számú dokumentum 573-574.

nyitva nézték és elemezték a kelet-közép-európai fejleményeket.³¹ A Szovjetunió oldaláról ugyanakkor ezen időszak alatt érdemi szándék nem mutatkozott arra vonatkozóan, hogy kelet-közép-európai országokban végbementő folyamatokat érdemben korlátozzák, és lényegében csak a Breznyev-doktrína „*lebegtetése*”³² volt az egyedüli eszköz, amellyel befolyásolni tudták az eseményeket. Ezzel párhuzamosan Franciaország és a nyugati országok részéről a változások lassítása, és a stabilitás megtartása volt az a cél, amellyel igyekeztek a kelet-közép-európai változásokat befolyásolni.³³ 1989. május 20-án Georges Bush amerikai és François Mitterrand francia elnök találkozott Párizsban, és együtt döntöttek a PHARE-program létrehozásáról, vagyis arról, hogy a kelet-közép-európai államok közül Lengyelországnak és Magyarországnak adnak támogatást. A két ország egymás mellett történő értékelése francia szemmel mindenféleképpen Magyarország „*felértékelését*”, és a magyarországi reformok elismerését jelenti. Ennek a szándéknak a komolyságát mutatja, hogy Párizsban az év végére két ország összehasonlító elemzését is elvégezték.³⁴ Lengyelország és Magyarország párhuzamba állítása nem volt véletlen, hiszen mindkét ország kulcsszerepet játszott a kelet-közép-európai átalakulásban. Ezzel párhuzamosan a nagyhatalmak vezetői döntöttek arról, hogy támogatást nyújtanak Gorbacsovnak. Ez utóbbi rendkívül fontos volt Párizs számára, mivel egy erős Szovjetunió nélkülözhetetlenül szükséges volt az új európai *status quo* fenntartásához. Ennek az alkunak az egyik legfontosabb következménye az volt, hogy Mitterrand elnök lényegében lemondott arról, hogy érvényre juttassa a francia keleti nyitási politika hagyományos céljait.³⁵ Párizsban ugyanis tanultak a két világháború közötti időszakból, amikor csak a francia katonai jelenléttel és tekintéllyel lehetett a *status quo*-t fenntartani, és az kártyavárként omlott össze a németek megerősödésével. A hatvanas évek új nyitási politikája során szerzett tapasztalatok is óvatosságra intették a párizsi döntéshozókat, hiszen akkor a politikai közeledés nem párosult a gazdasági kapcsolatok fejlődésével.

A magyarországi események az év folyamán felgyorsultak, 1989. június 16-án Nagy Imrét és társait újratemették, miközben Párizsban a francia forradalom kétszáz éves évfordulóját ünnepelték. Párizsban ekkor még mindig nem gondolták, hogy valódi rendszerváltozás lesz Magyarországon, és számukra továbbra is a fő problémát az jelentette, hogy nem találták meg a „*jövő Emberét*”. A változások sebességét mutatja, hogy az év őszére, már a franciák számára is egyértelművé vált,

³¹ RÉAU, Elisabeth du: *La Hongrie en marche vers l'adhésion à l'Union européenne: un processus graduel d'intégration d'un candidat dynamique. 1989-2004*, Öt kontinens, az Új- és Jelenkor Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei, N° 2011/2. ELTE, Budapest, 2012. 97-101.

³² BÉKÉS: 292-302.

³³ BORHI László: *Magyarország kötelessége a Varsói Szerződésben maradni*, Külügyi Szemle 6. évf. 2007/2-3. 255-268.

³⁴ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6319. Tableau comparatif des situations polonaise et hongroise, le 13 octobre 1989.

³⁵ WELLS, Samuel F. Jr: *From Euromissiles to Maastricht: The Policies of Reagan-Bush and Mitterrand*. IN: HAFTENDORN, Helga - SOUTOU, Georges-Henri - SZABO, Stephen F. - WELLS, Samuel F. Jr. (ed.): *The Strategic Triangle. France, Germany, and the United States in the Shaping of the New Europe*, 287-307.

hogy hamarosan szabad választások lesznek Magyarországon, és feltételezték, hogy azt az MSZMP utódpartja el fogja veszíteni és Magyarország lesz Lengyelország után a második demokratikus ország Kelet-Európában. A legnagyobb problémának azonban végig a magyarországi ellenzék gyengeségét tartották. Párizsban is keresték a „jövő Emberét”, és a legnagyobb kockázati tényezőnek a stabilitás megszüntét tartották. Ebből a szempontból nézve Párizs számára a kommunista kormányok képviselői kiszámíthatóbb partnerek tűntek, mint a bizonytalan és ismeretlen ellenzék tagjai, akiknek sem olyan tapasztalatuk, sem olyan befolyásuk nem volt, mint a lengyelországi ellenzéknek.³⁶ Ezzel párhuzamosan a hivatalos magyar vezetés is a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését tűzte ki célul. Ennek keretében Budapest a franciaországi magyar emigráció felé is nyitott.³⁷ Ennek a politikának a részeként 1989. október 27-én Tabajdi Csaba Párizsban kerekasztal beszélgetésen vett részt, amelynek célja az volt, hogy a Franciaországban befolyással bíró magyarokat kérjenek fel arra, hogy közreműködjenek a befolyással bíró francia kormányzati körökkel történő kapcsolatfelvételben. A magyar nagykövet – Nagy Gábor – is a kapcsolatok szélesítésének fontosságára hívta fel Horn Gyula külügyminiszter figyelmét.³⁸

A nemzetközi kapcsolatok változásai azonban mind Párizsban, mind Budapesten felülírták az eredeti szándékokat. 1989. november 9-10-én a berlini fal leomlása a kelet-közép-európai rendszerváltozás újabb fejezetét nyitotta meg. Az 1989. december 2-3-án lezajlott máltai találkozó pedig a hidegháborús korszak végét jelentette.

A nemzetközi helyzet fokozódik? A kétoldalú kapcsolatok változásai és a barátsági szerződés megkötése (1990-1992)

Európában kibontakozó korszakváltás érezte hatását a francia keleti politikában is, és Franciaország kezdeményező diplomáciát folytatott, kiemelt szerepet szánva a francia-szovjet kapcsolatoknak.³⁹ A német jelenlét erősödése azzal a kockázattal járt, hogy Franciaország kiszorul a térségből, ráadásul a régió sorsát eldöntő amerikai-szovjet párbeszédből is kiszorulóban volt, amit Párizs aktív keleti politika révén kívánta ellensúlyozni.⁴⁰ A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy Mitterrand-Gorbacsov találkozón gyakorlatilag nem sikerült az eltérő álláspontokat közelíteni.⁴¹ A hagyományos német partnernek számító Magyarország szerepe ebből a szempontból nézve is felértékelődött, és nem volt kétséges, hogy Mitterrand elnök ismét Magyarországra látogat, mivel egy biztos és stabil kelet-európai partner nagyon kel-

³⁶ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6319. N° 2381/Eu. Note. Situation intérieure de la Hongrie. Paris, le 8 septembre 1989.

³⁷ KECSKÉS: 78. számú dokumentum. 600-602.

³⁸ Uo. 76. számú dokumentum 589-596., ill. Id. GARADNAI Zoltán: *Francia vélemények a magyarországi átalakulásról (1988-1990)*, Levéltári Közlemények. 82. évf. 2011/1. 177-184.

³⁹ VAÏSSE, Maurice: *La puissance ou l'influence?*, IN: *Histoire de la diplomatie française*, Perrin, Párizs, 2006. 932-953.

⁴⁰ MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)-XIX-J-1-j-Franciaország-0079/1990. 26. d. Franciaország külpolitikája.

⁴¹ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-002099/1990. 26. d. Gorbacsov-Mitterrand találkozó.

lett a francia diplomácia számára. Európa jövőjének kérdésében ráadásul a rendszer-változás lázában égő és az európai gyökereit nyíltan hangoztató Magyarország megfelelő társnak tűnt az európai politikát prioritásként kezelő, és az európai intézmények megerősítését, és egy konföderatív alapon működő új – a világpolitikában is jelentős szerepet betöltő – Európa megteremtését célul tűző mitterrandi diplomácia számára.⁴² A magyar kormány célja Mitterrand elnök magyarországi látogatásával kapcsolatban elsősorban a legfelsőbb szintű párbeszéd folytatása és a franciák támogatásának megszerzése, illetve a nemzetközi helyzetre vonatkozó francia vélemények megismerése voltak. Magyar részről ugyanakkor egyértelműen be akarták mutatni Magyarország külpolitikáját, és ki akarták használni azt a kedvező lehetőséget is, ami a franciák részéről Magyarország irányába megmutatkozott.⁴³

A francia diplomácia 1990 elején a magyarországi belpolitikai helyzetet továbbra is teljesen bizonytalannak értékelte, amit a gazdasági nehézségek, vagyis eladósodottság, munkanélküliség és infláció terhelte. Azonban egyértelműen a kommunizmus visszautasításában látták azt a motívumot, ami leginkább jellemezte a politikai, társadalmi hangulatot, és egyáltalán nem tartották kizártnak a kommunista utódpart hamarosan bekövetkező választási vereségét. Pozsgay Imre köztársasági elnökké történő megválasztása esélyét, az 1989. november 26-ai népszavazás eredményei ismeretében, egyre csökkenőnek tartották.⁴⁴ Párizsban Magyarország nemzetközi helyzetét az év elején már egyértelműen kedvezőnek ítélték, és úgy értékelték, hogy az 1989-ben végbement politikai változások következtében a szocialista táboron belüli elszigeteltség is megszűnt. Ugyanakkor világosan látták, hogy a korábban meglévő problémákat, illetve az újonnan jelentkező anomáliákat (a romániai magyar kisebbség helyzete, a bős-nagymarosi gát miatti vitát Prágával, a PHARE programban való részvétel kérdésében Lengyelországgal megerősödött rivalizálást), de a Varsói Szerződés és a KGST jövője kérdésben is teljes volt még a bizonytalanság. A magyar diplomácia tevékenységét egyértelműen pozitívnak, önállónak és sikeresnek ítélték meg.

Francia értékelés szerint a francia-magyar politikai kapcsolatok vonatkozásában az 1978-as kádári út egyértelmű fordulatot jelentett, és egy 10 éves kiegyensúlyozott politikai kapcsolat kezdetét jelentette, amihez azonban továbbra is alacsony színvonalú gazdasági együttműködés, de nagyon jól alakuló kulturális kapcsolatok társultak. A magyarok legnagyobb félelmének azonban azt tartották, hogy Budapest ismét leértékelődik Varsóhoz és Bukaresthez képest. Franciaország célja így elsősorban az volt, hogy Magyarország európai integrációs politikáját támogassa, és a magyarországi befektetéseket növelje (ennek aránya 1990-ben a külföldi befektetők között 10% volt), és továbbfejlessze a kulturális együttműködést. Mitterrandot

⁴² MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-0079/1/1990. 26. d. A francia külpolitikai törekvések alakulása. III. Id. LACHAISE, Bernard: *La France et la place de la Hongrie dans l'Europe de François Mitterrand à Jacques Chirac, 1990-2004*, Öt kontinens, az Új- és Jelenkor Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei, N° 2011/2. ELTE, Budapest, 2012. 141-150.

⁴³ MNL-XIX-J-1-j-Franciaország-00160/1990. 26. d. Magyarország célja Mitterrand látogatásakor. MNL-XIX-J-1-j-Franciaország-00160/1990. 26. d. Témavázlat dr. Horn Gyula és Roland Dumas megbeszéléséhez.

⁴⁴ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6341. Visite d'état de Monsieur le Président de la République en Hongrie (18-19 janvier 1990.) Dossier de synthèse, Paris, le 12 janvier 1990.

felkészítették arra, hogy Budapesten a romániai magyar kisebbségekre vonatkozóan magyar részről kérdéseket fognak feltenni, és a Quai d'Orsay-n felhívták az elnök figyelmét arra, hogy Magyarország megkülönböztetett figyelmet szentel az erdélyi magyar kisebbség iránt, és azok helyzetét európai keretekben kívánja rendezni. A francia diplomácia e tárgyban elsősorban a kockázatokat hangsúlyozta, mivel az a többi kelet-és dél-európai kisebbség kérdését is felvetné, és elsősorban a Helsinki-folyamat keretében történő további tárgyalások felvetését javasolták. A francia elnök szájából Budapesten elhangzott kijelentések azonban abban a felfokozott, érzelmektől sem mentes légkörben komoly politikai üzenetet hordoztak.⁴⁵ A látogatás rövid ideje ellenére francia részről sikerült olyan kapcsolatokat kiépíteni a kormányzó erővel és az ellenzékkal egyaránt, amit a francia nagykövét pozitívan értékelt. Ugyancsak nagyra értékelték azt, hogy magyar részről Magyarország sorsát egész Európa jövője kontextusába helyezték, ami teljes mértékben egybeesett a francia érdekekkel.⁴⁶ Mitterrand elnököt és kíséretét meglepte, hogy az összes magyar tárgyaló-partner egységesnek mutatkozott azon szándék kihangsúlyozásában, hogy Magyarország kitörjön a geopolitikai elszigeteltségből, a magyar kisebbség sorsa rendeződjön. Ehhez járult a Kádár-rendszer teljes elutasítása, a magyar úttörő és magányos szerep hangsúlyozása az 1956-os és az 1988-1989-es eseményekben, az első szabad választások és azok békés jellegének hangsúlyozása. Magyar részről a megbeszélés során a párbeszéd folyamatosságának biztosítását, Mitterrand támogatásának elnyerését a magyar külpolitikai érdekek érvényesítéséhez, a magyar reformok bemutatását, a megnövekedett francia érdeklődés kihasználását tűzték ki fő tárgyalási célul,⁴⁷ és fontosnak tartották azt, hogy az európai egyesülési folyamat folytatódjon, ill. az európai stabilitás és biztonság megmaradjon.⁴⁸

A francia elnök tárgyalásokat folytatott Szűrös Mátyással, Pozsgay Imrével és Horn Gyulával, Medgyessy Péterrel, Nyers Rezsővel, illetve Antall Józseffel. A megbeszélések lehetőséget adtak az alapos véleménycserére, és arra, hogy a magyarok megismerjék a franciáknak az európai konföderációra vonatkozó elképzeléseit, miközben mindkét részről a kétoldalú kapcsolatok látványos és akadályoktól mentes fejlesztését, a kapcsolatok minőségi változásának bekövetkeztét remélték,⁴⁹ és az elnöki út nem egyes személyek, hanem az addig végbement folyamat támogatását célozta.⁵⁰ Ennek a fo-

⁴⁵ A magyar fél szkepticizmusát mutatja az erre vonatkozó – kézzel írott - megjegyzés: „*Trianon és Versailles megerősítésében Franciaország+Románia érdekelt, ez döntő!*” Ld. MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00799/1990. 26. dob. A francia-román kapcsolatok új aspektusai. Párizs, 1990. február 7.

⁴⁶ AMAE Europe Hongrie, Politique étrangère (1986-1990), Carton 6341. Visite en Hongrie le Président de la République et de Madame François Mitterrand (18-19 janvier 1990), Télégramme à l'arrivée., le 20 janvier 1990. N° 228. Mitterrand az újévi üzenetében egy európai konföderációról beszélt, amelyet Magyarországon úgy értelmeztek, hogy az Kelet-Európa kizorítását jelenti.

⁴⁷ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00160/1990. 26. d. François Mitterrand látogatásával kapcsolatos főbb törekvéseink.

⁴⁸ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00160/3/1990. 26. d. Témavázlat Pozsgay Imre és François Mitterrand találkozásához.

⁴⁹ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00160/6/1990. 26. d. Jelentés François Mitterrand elnök látogatásáról.

⁵⁰ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00160/7/1990. 26. d. Francia KÜM a Mitterrand látogatásról. Jacques Faure, a francia külügyminisztérium kelet-európai főosztályának vezetője kijelentette: „A Kül-

lyamatnak az erősítését, és a germán világ mellett – elkerülvén annak újbóli hegemoniáját – a frankofón (latin) világ újrafelfedezését, és a megfelelő és egészséges egyensúly megtalálását (ebben Franciaország számára Budapesten kiemelt szerepet szántak) a magyar politika fő céljaként értékelték. Párizsban a francia-magyar kapcsolatok minőségi megújítását várták és elsősorban a gazdasági kapcsolatok fejlesztését célozták meg. Mitterrand elnök második budapesti útjának alapvető célja az volt, hogy megerősítse és egyértelművé tegye, hogy a gyorsan változó világban Franciaország és a nyugat-európai integráció a biztos pontot jelenti Magyarország számára.

Párizsban az 1990. április 8-ai választások eredményét egyértelműen a magyar demokrácia sikerének tartották, és az ország mély és őszinte európai elkötelezettségét látták benne.⁵¹ Azt, hogy a francia kapcsolat fontosságát Budapesten is felismerték mutatta, hogy nyugat-németországi látogatását követően 1990. június 22-23-án Antall József azonnal Franciaországba látogatott, és a kétoldali kapcsolatok fejlesztését hangsúlyozta. Lényeges változást jelentett a korábbi időszakhoz képest, hogy a francia és a magyar tárgyalópartnerek már a kétoldali kapcsolatok elmélyítéséről beszéltek. A budapesti kormány számára, amely hangsúlyosabban tudta megfogalmazni a magyar külpolitikai érdekeket, Párizs egy fontos egyensúlyozó szerepet töltött be Moszkva és Bonn között.⁵² Francia értékelés szerint a magyar külpolitika számára az 1988-1990 között kijelölt külpolitikai irányvonal folytatása volt a legegyszerűbb, de Párizs számára egyértelmű volt az is, hogy a magyar rendszerváltás egyben hangsúlyeltolódást is eredményezett a magyar politikában, és elsősorban az ország európai integrációs törekvéseit emelték ki, mivel abban láttak olyan kapcsolódási pontot, amelyet a francia konföderatív Európa és a gorbacsovi közös európai ház gondolatához lehetett illeszteni. A francia külpolitika számára elsősorban a Magyarország demokratikus állammá válásában történő aktív szerepvállalást,⁵³ és az ország európai integrációs törekvéseinek a támogatását, a kétoldali kapcsolatok szélesítését és mélyítését, a közvetlen párbeszéd erősítését tűzték ki célul,⁵⁴ ami megegyezett a nyugati polgári demokráciák mintájára való fejlődést kívánó magyar vezetők elképzeléseivel.

A magyar rendszerváltás meghatározó szakasza a szabad választásokkal lezárul, de az ország nemzetközi tekintélye, amely a nyolcvanas évek külpolitikájára alapozódott, az új külpolitikai vezetés számára is alapot adott, melyhez az új magyar miniszterelnök személyének egyre növekvő nemzetközi tekintélye is hozzájárult. Magyar részről egyértelművé kívánták tenni azt, hogy egy új korszak kezdődött el nemcsak

---

ügyminisztérium, mely elindítója volt több, mint tíz éve az intenzívebb francia-magyar kapcsolatoknak, igazolva látja akkori döntése helyességét"

⁵¹ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6318. N° 984/Eu. Note. Hongrie. Paris, le 9 avril 1990.

⁵² AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6340. Visite de travail du Premier Ministre de Hongrie. Diplomatie 12921.

⁵³ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6340. Note de cadrage. Visite de travail de M. Antall, Premier Ministre de Hongrie (22-23 juin 1990). Paris, le 21 juin 1990.

⁵⁴ AMAE Europe Hongrie (1986-1990), Carton 6317. Hongrie l'intégration à l'Europe occidentale: un objectif prioritaire pour le nouveau gouvernement. MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-002320/1990. 26. d. Magyar-francia KÜM konzultáció.

Magyarország, hanem a magyar-francia kapcsolatok történetében is, és ezt az időszakot kulcsfontosságúnak értékelték. Budapesten az újonnan kinevezett magyar nagykövet – Szávai János – részére alaputasításként adták, hogy a francia relációban igyekezzen elérni azt, hogy Franciaország átértékelje a Magyarországhoz fűződő viszonyát: *„Nagykövet úr fontos feladata lesz, hogy a hazánk irányában megnyilvánuló politikai és gazdasági érdeklődés jelenlegi változó intenzitását kiegyensúlyozottá tegye és járuljon hozzá a fogadó ország partnerképességének növeléséhez.”*⁵⁵

1990 novemberében Párizsban ültek össze az európai államok, az Egyesült Államok és Kanada képviselői, hogy az új európai biztonsági architektúráról értekezzenek, és annak alapjait megalkossák. Mitterrand elnök számára a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatok alapvető fontosságúnak számítottak, a francia külpolitikát – követve a De Gaulle-i hagyományokat – a francia-szovjet kapcsolatra építette, és ebben a politikában Magyarország a kádári külpolitika hagyományaiból következően, de már szabad, békés és demokratikus országgént közvetítő, ill. stabilizáló szerepet tölthetett be. Franciaország az új európai realitásokat felismerve elsősorban az európai integrációt helyezte a külpolitikája központi elemévé, mintegy annak az élére állva az össz-európai intézményrendszer kiépítéshez keresett megfelelő partnereket. Ez a francia érdek találkozott a nagyon aktív külpolitikát folytató Antall József elképzeléseivel, aki az 1956 utáni külpolitika *„hagyományait”* követve Magyarország külpolitikája diverzifikálását akarta elérni, és így Franciaországgal a szorosabb kapcsolatok kialakítását kívánta. Magyarország európai és atlanti integrációs céljainak támogatása ugyanakkor már – visszanyúlva a De Gaulle-i külpolitikai örökséghez – azt a francia külpolitikai célt is jelentette, hogy a kelet-európai államok is egy egységesülő, és Franciaország befolyását megőrző Európában találják meg a helyüket.⁵⁶ A kor hangulatát, a magyar aggodalmakat és örömet érzékelteti azonban Thomas Schreiber újságíró visszaemlékezése Antall Józseffel folytatott beszélgetésére: *„November végén megint összeakadtam a miniszterelnökkel. Ezúttal a helyszín a versailles-i kastély patinás színházterme volt, ahol az Európai Biztonsági és Együttműködési Egyezmény ratifikálására érkezett állam és kormányfők tiszteletére rendeztek fogadást. < Mégiscsak jobb Neked magyar küldöttséget vezetned mint Apponyi Albertnek 1919-ben, amikor kanosszát járt a közeli trianoni palotába > mondtam, mire keserűen mosolyogva csak ennyit válaszolt: < Remélem, ma jobban megértetek minket. >*⁵⁷

Az 1990-es fordulat után a két ország kapcsolatában új szakasz kezdődött. Francia részről alapvetően örültek annak, hogy az 1987-1990-es átmeneti időszak után a két ország kapcsolata normalizálódott és egy új minőségű kapcsolatépítés kezdődött. A bizalmi viszony jelentőségét mutatja, hogy Rocard francia miniszter-

⁵⁵ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-003469/1990. 27. d. Alaputasítás Szávai János úr. A Magyar Köztársaság párizsi nagykövete részére.

⁵⁶ GAZDAG Ferenc: *Szövetségtől szövetségig: Magyarország útja a Varsói Szerződéstől a NATO-ig*. IN: GAZDAG Ferenc - KISS J. László (szerk.): *Magyar külpolitika a 20. században. Tanulmányok*, Zrínyi kiadó, Budapest, 2004. 195-203., ill. Uo. MAGYARICS Tamás: *Magyarország és a transzatlanti kapcsolatok*. 250-255.

⁵⁷ Schreiber Tamás magánlevéltárából, korabeli jegyzetei alapján.

elnöknek a kelet-közép-európai vezetők közül Antall Józseffel sikerült a legjobb személyes kapcsolatot kiépítenie.⁵⁸ Franciaország nyíltan és egyértelműen támogatta az új kormány nyugat-európai integrációját, de Párizsban a bilaterális kapcsolatépítés mellett az integrációs folyamat multilaterális jellegét hangoztatták. 1990-1991 folyamán látványos kapcsolatépítés kezdődött, ami mindkét oldalon sikerként értékeltek.⁵⁹ A változás fontosságát és az új minőségű kapcsolatépítést jelentette Roland Dumas külügyminiszter által javasolt, 1991. szeptember 11-én megkötött, és a két fél által 1992-ben ratifikált ún. entente szerződés megkötése.⁶⁰

Az 1920-1991 közötti időszakban lényegében esély sem volt arra, hogy ez megvalósuljon, de a rendszerváltozás után kialakult új nemzetközi és kétoldalú helyzetben mindkét fél elérkezettnek látta az időt arra, hogy a múlton továbblépjen, és a két ország valódi partneri együttműködés keretében fejlesszék tovább. Magyar részről a Franciaországgal kialakított kapcsolat Magyarország nyugat-európai integrációja és az új európai status quo megteremtése miatt volt kiemelten fontos.⁶¹ A német túlsúly megakadályozása, ill. a Szovjetunió szétbomlása utáni bizonytalan helyzetben, a délszláv háború közelsége és a magyar kisebbségekkel szembeni nacionalizmus megerősödése, a destabilizáció veszélye, a gazdasági átalakulás nehézségei arra késztették Magyarországot, hogy Franciaországban új stratégiai partnert keressen, ami teljesen találkozott a francia érdekekkel. Magyarország ráadásul a forrongó és széthulló Kelet-Közép-Európában a stabilitás szigetének számított, és Antall József François Mitterrand elnöknek írt levelében felhívta a francia elnök figyelmét arra, hogy a térség jövője még „*többséletes folyamat*”,⁶² amivel francia részről egyetértettek. Párizsban nagyra értékelték azt a fokozatosságot, stabilitást, amivel Magyarország a keleti blokk országai közül az első között a polgári demokrácia útjára lépett, és a keleti politikájuk részeként egyértelműen és nyíltan támogatták Magyarország külpolitikai törekvéseit, de azt egy hosszú, nehéz és fokozatos bilaterális és multilaterális folyamatként képzelték el.⁶³ Ehhez a politikához Párizsban minden segítséget meg kívántak adni, és a barátsági szerződés ennek jogi alapjait és egyben az együttműködés kereteit teremtette meg. 1991-1992 folyamán tehát egy új korszak alapjait tették le Budapesten és Párizsban, az 1987-1990 közötti átmeneti időszak lezárult, és a két ország kapcsolatainak történetében megteremtődött a lehetősége egy olyan új szakasz kibontakozásának, amelyet minden túlzás nélkül a magyar-francia kapcsolatok fénykoraként értékelhetünk. Ennek bemutatása azonban egy újabb történet elmesélését teszi szükségessé...

⁵⁸ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00800/2/1990. 26. d. Rocard tanácsadója kelet-európai helyzetről.

⁵⁹ AMAE Europe Hongrie (1991-1995), Carton 7101. N° 456. Évolution et perspective de notre coopération. le 8 juin 1993.

⁶⁰ AMAE Europe Hongrie (1991-1995), Carton 7110. Traité d'entente et d'amitié franco-hongrois

⁶¹ AMAE Europe Hongrie (1991-1995), Carton 7108. Note. Hongrie. Les enjeux de la sécurité.

⁶² AMAE Europe Hongrie (1991-1995), Carton 7110. Lettre de Jozsef Antall.

⁶³ Ld. LACHAISE: 145-150.